

РОЛЬ СЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ У КОНСТРУЮВАННІ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Оксана Пономарьова
(м. Умань, Україна)

Мова в цілому, і особливо лексика, є основною формою об'єктивізації мовної свідомості багатьох поколінь людей, які є носіями тієї чи іншої мови. Як зазначає Г. А. Брутян, кожна нова іноземна мова змінює фокус розгляду оточуючого нас світу, звертає нашу увагу на нові аспекти джерела раніше відтвореного знання, виступає як додатковий екстралогічний фактор осмислення всього того, що відбувається навколо нас [1, с. 55].

Однією з форм конструювання мовної картини світу лексичними засобами є різні парадигматичні угруповання слів, які називають семантичними полями. У сучасному мовознавстві семантичне поле визначається як «група слів зі спільною гіперсемою, тобто єдиним (інтегральним) значенням для усієї групи» [3, с. 305]. Семантичне поле характеризується такими основними властивостями: зв'язком слів або їх окремих значень, системним характером цих зв'язків, взаємозалежністю і взаємовизначенням лексичних одиниць, відносною автономністю поля, безперервністю позначення його смислового простору, взаємозв'язком семантичних полів у межах усього словника, про що свідчить можливість приналежності одного і того ж багатозначного слова до різних семантичних полів.

Поняття семантичного поля було введено Й. Тріром у 20-30-х роках ХХ століття, під яким німецький філолог розумів структуру певної понятійної сфери або кола понять, як вони функціонують в мовній свідомості певної мовної спільноти. Проблема трактування семантичного поля отримала подальше висвітлення у роботах Ю. М. Караулова, який по-новому дефініціював це поняття, запропонувавши нові принципи структурування лексики в ідеографічному словнику. На думку дослідника, мовна модель світу повинна бути організована за законами мови, а концептуальна модель світу – за

законами фізичного світу, але при цьому вони тісно пов'язані. Основним змістовним елементом мовної моделі світу є семантичне поле, а одиницями концептуальної моделі світу – константи свідомості. Концептуальна модель світу містить інформацію, представлену в поняттях, а в основі мовної моделі світу лежать знання, закріплені в семантичних категоріях, семантичних полях.

Існує два погляди на визначення поняття «лексико-семантичне поле». У першому випадку лексико-семантичне поле виступає лише як певна сукупність лексичних одиниць (наприклад, такої думки притримуються Ю. М. Караулов, М. П. Кочерган, А. М. Кузнєцова). У другому випадку це поняття розглядають не лише як групу лексики, але і як фрагмент дійсності, репрезентований у мові відповідною лексикою (наприклад, О. С. Ахманова, С. В. Семчинський, Д. Е. Розенталь й М. О. Теленкової). Ми притримуємося останнього погляду, адже лексико-семантичне поле – це елемент дійсності, який відображається в мові за допомогою сукупності слів, об'єднаних спільною архісемою.

Структура семантичного поля представлена центром і периферією. Мовні знаки, в смисловій структурі яких домінує положення займає ознака, яка співпадає з поняттям, що інтегрує поле, утворює його ядро. Мовні знаки, які містять цю ознаку в субординативній позиції, відносяться до периферії поля [2, с. 234]. Ядро семантичного поля виражає спільну з поняттям семантичну ознаку. Для виділення периферії важливо визначити вторинні семантичні ознаки, які можуть бути виявлені за допомогою контексту.

Семантичне поле можна розглядати як засіб репрезентації дійсності, як лінгвістичну категорію або ж метод опису лексичного складу мови. Дослідження лексичного складу мови шляхом членування його на семантичні поля є одним з основних методів структурної семантики, який дає загальне, але водночас досить чітке уявлення про значення слів, їх взаємодію в межах багатозначного слова в цілісній лексико-семантичній структурі мови. Описуючи семантичні поля, необхідно враховувати ієрархічну підпорядкованість компонентів смислу в структурі значення. Крім того, при реконструюванні поля доцільно також враховувати асоціативні зв'язки слів.

Процедура виокремлення лексико-семантичної групи (семантичного поля) вимагає постійного вдосконалення. В останні роки найбільшого поширення набула так звана трансформаційно-пояснювальна або компонентна методика: два слова вважаються семантично пов'язаними одне з одним, якщо в їхніх тлумаченнях зустрічається хоча б один спільний компонент. Таким чином, виділяють два типи лексико-семантичних груп: 1) групи, елементи яких об'єднані значеннями певного слова – ідентифікатора, домінанта, ядра; 2) групи, елементи яких об'єднані одним загальним значенням (семантичним компонентом). Однак ця методика має певні недоліки: певні труднощі виникають при виокремленні семантичних полів і встановленні їхніх меж. Дослідники часто самі обирають інтегральну ознаку, за наявності або відсутності якої в значенні слів визначається склад поля, а не виводять його, ґрунтуючись на мовному матеріалі. Це призводить до суб'єктивізму при визначенні складу семантичного поля. У деяких випадках буває важко чітко окреслити межі поля в силу недискретності семантичного простору мови: деякі периферійні елементи потрапляють в розпливчасту семантичну зону і виявляються здатними або переступати межі семантичних полів або взагалі не потрапляють в жодне з них. Тому однією з важливих проблем досі залишається проблема розробки надійних прийомів визначення складу семантичного поля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брутян Г. А. Гипотеза Сепира – Уорфа. Ереван: Луйс, 1968. 66с.
2. Рубцов И. Н. Семантические поля как способ реализации языковых картин мира // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. Санкт-Петербург: РГПУ им. А. И. Герцена, 2008. № 60. С. 231–236.
3. Українська мова: енциклопедія / НАН України, Ін-т мовозн. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол. В. М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-ге, випр. і допов. К.: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. 820 с.